

Social Work & Education

©SW&E, 2016

Ivanna Parfanovych,
Doctor of Pedagogical Science,
Associate professor of Social
Pedagogy and Social Work
Department, Ternopil Volodymyr
Hnatyuk National Pedagogical
University

Іванна Парфанович,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна

Received: September, 2016
1st Revision: October, 2016
Accepted: December, 2016

Parfanovych, I. (2016). The scientific approaches to behavioral deviations prevention in social work, *Social Work and Education*, Vol.3, No. 2., pp.42-49.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОВЕДІНКОВИХ ДЕВІАЦІЙ ЯК СФЕРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

АНОТАЦІЯ. Суб'єкт профілактики повинен оволодіти знаннями про теоретичні основи діяльності фахівця соціальної сфери, зокрема основними поняттями, які стосуються предмета профілактичної роботи, зокрема «девіація», «девіантність», «девіантна поведінка», «профілактика». Розгляд тлумачення поняття «профілактика» науковцями дає змогу обґрунтувати власне її трактування, розмежувати у профілактиці поведінкових девіацій зміст попередження і подолання поведінкових відхилень негативного характеру. Фахівці з профілактики поведінкових девіацій індивідів та груп індивідів повинні володіти комплексом знань і вмінь, які забезпечують здійснення як соціально-організаційної, так психолого-педагогічної складової профілактичного процесу. Аналіз діяльності закладів, установ, організацій, які дотичні до здійснення профілактики девіантної поведінки у соціальній сфері, дає можливість окреслити умови покращення їх функціонування. Однак, загальним є те, що профілактика поведінкових девіацій – комплексний вплив на суспільні умови розвитку індивіда, спрямований на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, попередження і корекцію негативних проявів у поведінці, захист і допомогу.

Ключові слова: профілактика; поведінкові девіації; наукові підходи; соціальна робота; суб'єкт профілактики.

Вступ.

Соціальні, економічні та політичні зміни, що відбуваються в суспільстві, потребують фахівця нової ери, який володів би не тільки глибокими теоретичними знаннями, вміннями аналізувати та використовувати отриману інформацію, але й здатністю ефективно діяти залежно від ситуації, з високими професійною культурою та особистісно-моральними якостями, необхідними працівнику соціальної сфери. Тому актуальним є розвиток, забезпечення та підтримка етично і соціально схвалюваного змісту професійної діяльності з профілактики поведінкових девіацій, формування гуманістично орієнтованого професійного світогляду й відповідної етичної свідомості спеціалістів соціальної галузі.

Сьогодні, незважаючи на великий науковий доробок із питань профілактики девіантної поведінки, відсутні фундаментальні дослідження щодо:

- по-перше, загалом і окремо всіх вікових категорій індивідів;
- по-друге, осіб, які визначаються нормативною, девіантною поведінкою, становлять групи ризику;
- по-третє, інтеграції підходів до профілактики асоціальної, адиктивної, суїцидальної, делінквентної як різних видів девіантної поведінки;
- по-четверте, комплексного використання можливостей соціальної сфери у профілактиці;
- по-п'яте, врахування умов соціалізації індивідів за місцем проживання, навчання, дозвілля як основних сфер їхньої життєдіяльності.

Актуальність проблеми, яка розглядається, потребує висвітлення особливостей формування у студентів, фахівців соціальної сфери знань і вмінь профілактичної роботи із запобігання, подолання негативних явищ, причин соціальної дезадаптації індивідів, різних соціальних груп, забезпечення умов для запобігання відхилень негативного характеру у розвитку й поведінці. Це передбачає необхідність визначення детермінант поведінкових девіацій, шляхів їх попередження і подолання у соціальній роботі.

Своєчасність досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю висвітлення дилеми між:

- моральними, правовими нормами суспільства і відсутністю науково обгрунтованої профілактики девіантної поведінки;
- незадовільним соціальним становищем, психолого-педагогічним розвитком, психоемоційним самопочуттям осіб та несвоєчасним усуненням детермінант, що зумовлюють поведінкові девіації;
- зацікавленістю суспільства у відповідальному ставленні індивідів до соціальних норм та недостатнім усвідомленням суб'єктами профілактичної діяльності важливості профілактики девіантної поведінки;
- значним потенціалом навчально-виховного процесу та його недостатнім використанням у профілактиці девіантної поведінки;
- завданнями профілактики девіантної поведінки та рівнем готовності до профілактичної діяльності фахівців відповідних закладів, установ, організацій.

Аналіз поняття «профілактика» дає змогу обґрунтувати власне її тлумачення. Так, М. Фіцула визначає місце профілактики поведінкових відхилень у виховному процесі школи: «У виховній роботі з неповнолітніми велике значення має її спрямування на попередження появи відхилень у поведінці, тобто профілактика. Разом із тим, загальна виховна робота адресована всьому колективу цього віку, що навчаються в школі, у той час як діяльність із ранньої профілактики має спеціальних адресатів. До них відносяться: а) неповнолітні з відхиленнями в поведінці; б) джерела формування таких відхилень; в) недоліки в діяльності різних ланок виховання, які сприяють впливу названих джерел» [7]. Нами враховано думку В. Оржеховської щодо мети у профілактичній діяльності. Вченою розроблено соціально-структурний і психолого-педагогічний рівні превентивного виховання [3, с. 67–68].

Науковцями розкрито зміст профілактики девіантної поведінки у контексті соціалізації молодшої людини. І. Щелін акцентує, що профілактика девіантних форм поведінки, по-перше, повинна полягати у впливі на основні фактори (соціальні, психологічні, біологічні) формування відхилень у поведінці; по-друге, проявлятися у взаємній зацікавленості і узгодженій роботі різних відомств, міністерств і спеціалістів; по-третє, повинна проводитися диференційовано [8, с. 27].

Вивчення впливу різних факторів на формування характерологічних і особистісних аномалій і розкриття складних процесів їх формування – це основа розробки комплексних заходів з профілактики поведінкових порушень [4]. Такою, що стосується всіх аспектів розвитку й життєдіяльності індивіда, є позиція Л. Мардахаєва: «Профілактика – використання сукупності заходів, розроблених для того, щоб попередити виникнення і розвиток відхилень у розвитку, навчанні, вихованні» [5, с. 231].

Зазначається багатоаспектність профілактики: «Якщо ми хочемо попередити відхилення у поведінці особистості, то повинні перш за все створити такі умови, при яких виховний процес охопив би усі сторони життєдіяльності, став невіддільною частиною всього буття соціуму, проник у всі сфери суспільних відносин» [6, с. 41]. І. Дементьева наголошує, що у профілактиці девіантної поведінки активність кожного соціального педагога стає визначальною [1, с. 30]. В профілактиці поведінкових відхилень на суб'єктивному компоненті особливо акцентується [2, с. 62].

Основна частина.

Насамперед, наголошуємо, що поняття «девіантна поведінка», «девіантність», «девіація» трактуються на основі аналізу та узагальнення:

- *девіантна поведінка* – це система негативних вчинків, дій людини або групи, що не відповідає соціально прийнятним стандартам та характеризується як порушення встановлених у суспільстві моральних і правових норм;

- *девіантність* – соціально-психологічний стан особи, який свідчить про її здатність до порушення соціальних норм;

- *девіація* – акт поведінки, спрямований на порушення традиційних соціальних норм.

Оперування цими поняттями викликане необхідністю акцентуації чи на окремому поведінковому акті, що не характеризує систему вчинків – «девіація», чи на психолого-педагогічній характеристиці особи – «девіантність», чи на системі вчинків однієї особи – «девіантна поведінка». Слід зауважити, що поняття «девіантна поведінка» у широкому його тлумаченні – збірний термін, яким охоплюється широке коло девіацій. Поняття «поведінка з відхиленнями» охоплює поведінку і позитивного, і негативного характеру, поняття «девіантна поведінка» – дії і систему вчинків тільки негативного прояву.

Важливим для фахівців соціальної сфери є знання особливостей профілактики поведінкових девіацій, яка є складовою соціальної роботи та яка здійснюється на різних рівнях суспільства.

Профілактика девіантної поведінки (попередження, запобігання) – цілеспрямований процес організації і здійснення комплексу профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення соціально-психологічного розвитку і життєдіяльності індивідів, попередження девіацій в їх поведінці. Більш розгорнуто профілактика поведінкових девіацій – це комплексний вплив на суспільні умови розвитку індивіда, спрямований на забезпечення фізичного, психічного, морального, духовного розвитку особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, попередження і корекцію девіантних проявів у поведінці, захист і допомогу.

Профілактична робота з попередження поведінковим девіаціям першочергово має спрямовуватися на усунення несприятливих умов розвитку й життєдіяльності індивідів у соціумі. Тому профілактика поведінкових девіацій охоплює як здійснення *соціально-організаційної діяльності, так і безпосередньої психолого-педагогічної роботи* в роботі з індивідом, його соціальним середовищем. Сукупність суспільно регламентованих дій, заходів, метою яких є попередження відхилень і ускладнень у поведінці індивідів, визначається як соціальна організація профілактики девіантної поведінки. Зокрема, це діяльність соціальних інститутів і структур зі створення оптимального середовища для розвитку індивідів та з метою запобігання поведінковим девіаціям; комплекс заходів, які здійснюються з метою організації соціального простору особистості.

Фахівці з профілактики поведінкових девіацій індивідів та груп індивідів повинні знати:

- сутність соціальної профілактики та організації профілактики поведінкових відхилень негативного характеру;
- зміст, специфіку здійснення профілактики девіантної поведінки;
- особливості соціально-організаційної діяльності з профілактики асоціальних явищ;
- напрями менеджменту в профілактичному процесі;

- особливості організації профілактики девіантної поведінки в діяльності різних соціальних структур;
- специфіку технологій подолання поведінкових девіацій;
- запобігати розвитку негативних суспільних явищ;
- виявляти причини соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб.

Важливим є оволодіння суб'єктами профілактичної роботи знаннями, необхідними для надання інформації про наслідки девіантних дій; освоєння основних понять, категорій, що стосуються соціально-організаційного і психолого-педагогічного напрямів організації та проведення профілактики поведінкових девіацій; які стосуються технологій соціальної роботи з управління профілактичним процесом; щодо роз'яснення соціальних норм стосовно різних видів девіантної поведінки; формування навичок культурного проведення дозвілля; створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, громадської діяльності.

Від фахівця соціальної сфери це вимагає вмінь: установлювати особливості забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості розвитку особистості; медико-біологічну, психолого-педагогічну, соціологічну детермінацію поведінкових девіацій; особливості попередження різних видів поведінкових відхилень, осіб різних вікових груп; уміти виявляти за запобігати негативні фактори соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп населення та окремих осіб; створювати умови для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності; організувати діяльність з профілактики негативних явищ у різних сферах суспільного життя; реалізовувати технології попередження і подолання поведінкових девіацій в умовах практики; створювати соціальні програми профілактики поведінкових девіацій.

Формування знань і вмінь профілактичної роботи із запобігання, подолання асоціальних явищ, причин соціальної дезадаптації індивідів, навчання забезпеченню умов для організації та здійснення профілактики поведінкових девіацій презентують основні напрями ц профілактиці поведінкових девіацій.

Аналіз функціонування закладів, установ, організацій, які дотичні до здійснення профілактики девіантної поведінки у соціальній сфері, дає можливість окреслити умови покращення їх діяльності.

1. Спостерігається неналежний рівень науково-методичного забезпечення діяльності, діагностико-профілактичного інструментарію в роботі суб'єктів профілактики. Ця робота вимагає наукової обґрунтованості, централізації дій. Назріла необхідність створення і організація функціонування науково-дослідних структур, діяльністю яких забезпечувалися б аналіз суспільних процесів і їх динаміки, діагностика соціально-психологічного стану індивідів і на цій основі – науково-методичне забезпечення профілактичного процесу.

2. Слід дослідити та проаналізувати діяльність раніше існуючих соціальних структур, наприклад комісій у справах неповнолітніх, координаційних рад у справах дітей, їх реорганізацію в служби у справах дітей та позитивний досвід і напрацювання з координації профілактичних питань.

3. Доцільним є актуалізація професійної підготовки фахівців профілактичного спрямування діяльності відповідно до вимог сучасності.

4. Профілактику девіантної поведінки неможливо здійснювати на належному рівні через відсутність єдиного обліку осіб різних категорій, а відтак і відсутність науково-методичного забезпечення цієї роботи відповідно до конкретної ситуації конкретної особи і динаміки суспільних змін.

У профілактиці поведінкових девіацій сьогодні актуалізовано: посилення роботи за видами поведінкових відхилень; сприяння гендерній соціалізації та ідентифікації; формування банку даних соціально-психологічних характеристик осіб профілактичного обліку; визначення змісту профілактики, що найбільш повно й всебічно відображає суспільні реалії і тенденції науки та практики; пріоритет соціального захисту як основи профілактики; проведення масової, групової, індивідуальної профілактичної роботи з усіма особами та з тими, які мають відхилення у розвитку, самопочутті, поведінці; забезпечення сприятливої сукупності умов реалізації профілактики засобом міжсекторної взаємодії закладів, установ, організацій, здійснення технологій соціальної роботи відповідно до видової диференціації поведінкових девіацій.

Висновки.

Профілактика девіантної поведінки повинна здійснюватися з урахуванням наукових підходів, емпіричних даних, теоретичних положень, узагальнень щодо практики суспільного життя, законодавчо-нормативного забезпечення, історико-суспільних і сучасних реалій у профілактиці девіантної поведінки. Профілактику в соціальній роботі не розмежовано від партнерської взаємодії фахівців різних закладів, установ, організацій. Загалом, сьогодні поставлено вимогу застосування універсального підходу до профілактики поведінкових девіацій у діяльності спеціаліста соціальної роботи, яка стосується осіб різних вікових груп, які навчаються чи працюють, урахування відмінностей за ознакою статі, залежно від впливу соціуму.

Література

1. Демічева А. В. Проблеми девіантної поведінки молоді в умовах трансформації сучасного українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві філософії» / А. В. Демічева. – Х., 1998. – 16 с.

2. Дробницька А. Соціальна робота з підлітками девіантної поведінки у Великобританії / А. Дробницька // Рідна школа. – 2006. – № 10. – С. 70–72.

3. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01. / Валентина Михайлівна Оржеховська. – К., 1995. – 440 с.

4. Рябов М. В. Гендерні особливості структури вживання алкогольних напоїв підлітками у віці 16-17 років / М. В. Рябов // Вісник Київського університету. Сер. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2003. – № 15/16. – С. 91–94.

5. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Академия, 2002. – 368 с.

6. Соціологія : підручник [для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Академія, 2005. – 560 с.

7. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник [для студ. вищ. пед. закладів освіти] / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 544 с.

8. Щелин И. Профилактическая и коррекционная работа с подростками-правонарушителями / И. Щелин // Воспитание школьников. – 2003. – № 6. – С. 27–29.

THE SCIENTIFIC APPROACHES TO BEHAVIORAL DEVIATIONS PREVENTION IN SOCIAL WORK

Ivanna Parfanovych, Doctor of Pedagogical Science, Associate professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

***Abstract.** The analysis of the concept of "prevention" which is given in scientific studies allows us to justify its own interpretation. The prevention of behavioral deviations has a complex effect on the social conditions of the individual development, aimed at physical, mental, spiritual, social, personal development, making it immune to the negative effects of social environment, the prevention and correction of negative manifestations in behavior, protection and assistance. The aim is the organization of preventive work to overcome anti-social phenomena, the causes of social exclusion of individuals of different social groups, providing conditions for prevention of behavioral abnormalities.*

The content is the process of familiarizing of professionals in social work with the features of social prevention, which is carried out at different levels of society and is a technology of social work. It covers both the implementation of socio-organizational and the immediate psychological and educational activities. The following questions are covered: the nature and genesis of social behavioral deviations; deviant behavior as the deformation of ontogenetic development of the individuals; types of behavioral abnormalities, their characteristics and dynamics; taking into consideration different manifestations of behavioral deviations among girls and boys in preventive activities; biomedical determination in the prevention of deviant behavior; psychological deviations conditionality and organization of preventive work and overcoming the behavioral deviations etc.

While the getting new knowledge and skills in prevention of behavioral deviations the subject must learn the concepts of theoretical foundations of professional ethics as a part of social workers activity in cross-sectoral interaction between schools, institutions and organizations; principles, functions, methods and forms of social work; international and national laws, the mechanisms that regulate the behavior of the person in modern conditions of society and determine the content and specificity of the subject of prevention. The analysis of institutions and organizations which are relevant to the implementation of prevention of deviant behavior in the social sphere makes it possible to define the conditions of improving their performance.

***Keywords:** prevention; behavioral deviations; scientific approaches; social work; subject of prevention.*